

**Світлана Потапенко,
Микола Михайліченко**

**Красовські: походження та персональний
склад слобідської гілки шляхетсько-
старшинського і дворянського роду**

Історія роду Красовських є, напевно, виразною ілюстрацією всіх тих трансформацій, яких зазнала українська еліта впродовж ранньомодерної доби: українські православні шляхтичі в часи Речі Посполитої, козацькі старшини Гетьманщини і слобідських полків з середини XVII до другої половини XVIII ст., дворяни Російської імперії до революції 1917 р. Водночас, єдиною цілісною розробкою генеалогії роду до останнього часу лишалася відповідна стаття у «Малоросійському родословнику» В. Модзалевського¹. Нещодавно чернігівською дослідницею В. Зайченко проаналізовано записи метричної книги села Нового Білоуса під Сосницею на Чернігівщині, де Красовські мали спадкові володіння, і на основі цієї інформації уточнено й доповнено їхній родовід та кривні і свояцькі зв'язки з іншими старшинськими родами Гетьманщини². Решта ж історіографічних знахідок — це розкидані по численним дослідженням згадки й уривкові дані³.

¹ Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — К., 1910. — Т. 2 (Е–К). — С. 566–592.

² Зайченко В. Новобілоусівська метрична книга та її персоналії. — Чернігів, 2012. — С. 8–28.

³ Долгорукий П. Российская родословная книга. — Спб, 1854. — Ч. 1. — С. 35 (згадано серед шляхетських родів, які існували у Литві та Польщі перед 1600 р.); Милорадович Г.А. Родословная книга черниговского дворянства. — Чернигов, 1901. — Т. 1. — Ч. 1. — С. 51–52; Т. II. — Ч. 3. — С. 160–161; Слабченко М. К истории малорусских дворянских родов (по фамильным архивам): Красовские // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. — Полтава, 1916. — Вып. 14. — С. 229–231; Власов В.М. Красовські // Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник. — Суми, 2003. — С. 230–231; Лисенко С., Чернецький Є. Правобережна шляхта (кінець XVIII — перша половина XIX ст.): список шляхти Волинської, Київської та Подільської губерній, дворянські права якої перевірила Центральна ревізійна комісія. — Біла Церква, — 2007. — С. 229–230 (Красовських на 1840-і рр. зафіксовано у всіх трьох правобережних губерніях); Томазов В.В. Красовські // Енциклопедія історії України — Т. 5: Кон-Кю. — К., 2008. — С. 304–305; Кривошея В.В. Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія. — К., 2010. — С. 439–440; Заруба В.М. Козацька старшина Гетьманської України (1648–

Щось подібне можна сказати і про фамільні папери Красовських (принаймні, слобідської гілки роду), які розпорошені по всьому ф. 2 «Історичні матеріали» Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського⁴. Окремі матеріали зберігаються у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника⁵, Центральному державному історичному архіві України у м. Київ⁶, Відділі рукописів Російської державної бібліотеки⁷, Російському державному військово-історичному архіві⁸ та Державному архіві Російської Федерації⁹.

Загалом, ситуація з Красовськими досить складна, бо перед 1648 р. вони гадується і серед міщан — фундаторів Львівського Успенського братства та тамтешніх купців¹⁰, і серед волинських зем'ян — клієнтів Острозьких¹¹, а пізніше — серед покозаченої шляхти українсько-білоруського прикордоння¹². Власне, нас цікавить останній випадок, бо, схоже, саме звідти тягли свій родовід «слобідські» Красовські.

1782): персональний склад та родинні зв'язки. — Дніпропетровськ, 2011. — С. 241–243, 708–711.

⁴ ІР НБУВ. — Ф. 2. — Спр. 131–134, 150–160, 228, 230, 249, 255, 296, 300, 302–305, 337–345, 359–360, 362–365, 367–368, 383, 386–389, 391–392 (а, б), 394, 7019–7066, 17565–17578а (джерелознавчій характеристиці цих документів буде присвячено окрему статтю).

⁵ ЛНБ України ім. В. Стефаника. ВР. — Ф. 5. — Спр. 4065, 4108; Ф. 9. — Спр. 565.

⁶ ЦДАК України. — Ф. 380. — Оп. 2. — Спр. 7; Ф. 1710. — Оп. 2. — Спр. 17, 62, 116, 329; Ф. 1725. — Оп. 1. — Спр. 22; Ф. 1817. — Оп. 1. — Спр. 17, 83; Ф. 1973. — Оп. 1. — Спр. 2104.

⁷ ОР РГБ. — Ф. 218. — № 1253. — 4 ед. хр. (1749–1822 гг.)

⁸ РГВИА. — Ф. 801. — Оп. 21. — Д. 48.

⁹ Государственный архив Российской Федерации. — Ф. 109. — 1 экс. — Д. 230. — Ч. 42.

¹⁰ *Капраль М.* Актові матеріали до біографії Івана Красовського за 1574–1619 рр. // Україна в минулому. — К., Л., 1993. — Вип. IV. — С. 90–131; *Шестакова Н.* Родини Стрілецьких і Красовських у Львові другої половини XVII — початку XVIII століть // ЗНТШ. — Т. ССXL. — Львів, 2000. — С. 247–254.

¹¹ *Тесленко І.* Хто є хто у імперії «старого» князя // Соціум. Альманах соціальної історії. — К., 2008. — Вип. 8. — С. 131; *Н. Яковенко* зафіксувала когось із Красовських серед волинської малоземельної шляхти початку XVII ст. Відомо також, що Василь Михайлович Красовський десь у середині XVI ст. пошлюбився із княжною з Кропоток (Крокоток) Словицьких (Див.: *Яковенко Н.* Українська шляхта з кінця XIV — до середини XVII століття: Волинь і Центральна Україна. — К., 2008, — С. 138, 154, 346; *Ворончук І.* Родоводи волинської шляхти XVI — першої половини XVII ст. (реконструкція родинних структур: методологія, методика, джерела): Наук.-метод. видання. — К., 2009. — С. 247). Овдоця Василівна Красовська була заміжня за шляхтичами Федором Федоровичем Боговитином Козерадським (перший шлюб) та Олександром Вишинським (другий шлюб); Ян Васильович Красовський був першим чоловіком Катерини Адамівни Вербентівни, а ще один Ян Красовський — другим чоловіком Марини Дривинської (Див.: *Ворончук І.* Населення Волині в XVI — першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники. — К., 2012. — С. 460, 465, 469).

¹² *Кривошея В.В.* Козацька еліта Гетьманщини. — К., 2008. — С. 114, 132.

Засновником цієї гілки роду, на думку В. Модзалевського, був шляхтич Йосип Красовський. Дослідник стверджував, що на сеймі 1659 р. (коли було затверджено «урізаний» варіант Гадяцької угоди) 5 червня Йосип отримав на ленному праві у Чернігівському воєводстві с. Волинку (поблизу Сосниці на Чернігівщині) після смерті шляхтича Івана Красовського та його сина Петра¹³. Це надання було підтверджено королем Міхалом Корибутом-Вишневецьким у 1673 р. і доповнено пожалуванням с. Чернотичі неподалік Волинки зі всіма угіддями Йосипові та «потомству його чоловічої статі, яке від коліна його походить, особливо за шляхетними Самійлом, Михайлом, Хомою, другим Самійлом, Андрієм і Олександром Красовськими, рідними братами, і їхнім нащадками»¹⁴.

Як випливає з документів, маєтностями на Чернігівщині Красовські володіли ще перед Національною революцією середини XVII ст., бо 13 січня 1632 р. Миколаю Красовському було надано королівський привілей на «кгрунта шляхом Черниговским»¹⁵, а 25 лютого 1633 р. — Юрієві Красовському на вже згадуване с. Волинку в Чернігівському воєводстві¹⁶. Можна припустити, що Миколай Красовський міг бути не відомим на ім'я чоловіком шляхтянки Маріанни Годлевської, яка у 1668 р. отримала підтвердження на володіння 24 волоками у селі Красівці на Крупичпольських грунтах під Ніжином¹⁷.

Що ж до Юрія Красовського, то про нього знаходимо додаткову інформацію. Виявляється, с. Волинку він купив у травні 1632 р. у тогочасного чернігівського капітана й війта Яна Куновського. Останній, у свою чергу, придбав ці «добра» 1626 р. у Петра Крухельського, який тримав їх із початку 1620-х років¹⁸. Узагалі ж, Волинка як поселення була відома ще з литовських часів¹⁹ і перед Деулінським перемир'ям належала чернігівській

¹³ Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — Т. 2. — С. 566.

¹⁴ Там же. Очевидно, саме про ці надання згадує архієпископ Філарет (Гумилевський): (Филарет [Гумилевский Д.Г.]. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. — Ч. 6: Уезды Новгород-Северский, Сосницкий, Городницкий, Конотопский и Борзенский. — Чернигов, 1874. — С. 128). Слід зауважити, що у цій згадці не вказано, ким саме надано привілеї, що викликало певну плутанину в історіографії (див.: Кондратьев І., Кривошея В. Нариси історії Чернігівщини періоду козацтва. — Любеч-К., 1999. — С. 105).

¹⁵ ІР НБУВ. — Ф. 2. — Спр. 17566. — Арк. 1.

¹⁶ Руська (Волинська) метрика: Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569–1673. — К., 2002. — С. 676.

¹⁷ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648). — К., 2006. — С. 281.

¹⁸ Там само. — С. 260, 432.

¹⁹ Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. — К., 1998. — С. 207, 210, 316 (у тогочасних документах поселення іменується «Волинчо»). Згадуване

церкві Іллі Пророка²⁰. У 1645 р. Юрій Красовський у чернігівському земському суді відстоював свої права на Волинку перед колишнім новгород-сіверським старостою (на той час київським каштеляном) і великим місцевим землевласником Олександром Пісочинським, люди якого здійснили збройний наїзд на маєтність, спробували захопити тамтешні ґрунти, повирубували чимало лісу, в тому числі й бортні дерева²¹.

В. Кривошея вважає, що сином Юрія Красовського міг бути козак (1649 р.), а потім сотник (1651 р.) Сосницької сотні й, імовірно, писар чернігівський полковий (1651 р.) Іван Красовський²². Це припущення має під собою ґрунт, адже на середину 1640-х років згадується син Юрія Красовського Ян²³. Згаданий вище Йосип, очевидно, доводився їм родичем (він міг бути другим сином Юрія). Висловимо припущення, що Іван (Ян)²⁴ міг загинути під час бойових дій між козацькими і литовськими військами на українсько-білоруському порубіжжі у травні–липні 1651 р., зокрема, у ключовій битві під Лоевим. Так можна пояснити факт пізнішого закріплення с. Волинки за Йосипом. Більше того, на сеймі 1659 р. Йосип отримав ще й маєтності в Мозирському воєводстві (Борисковичі, Якимовичі, Кошиці, Запілля і Гриніцевичі) Великого князівства Литовського²⁵. П. Кулаковський зауважує, що сеймові надання старшині 1659 р. були радше закріпленням вже набутих займанщин чи володінь перед 1648 р.²⁶, що підкріплює гіпотезу про близькі родинні зв'язки Юрія, Івана та Йосипа Красовських і їхню належність до шляхти Чернігівського воєводства, а невдовзі — до чільних старшинських родин Чернігівського полку.

Тут необхідно згадати про ще один імовірний родинний зв'язок Красовських. Не можна виключати їхньої спорідненості з любецькими шляхтичами Юшкевичами-Красковськими²⁷. Власне, ті іменувалися «Красковськими» від назви своєї купленої посілости «Красковський острів» поблизу

вище с. Чернотичі неподалік Волинки виникло незадовго перед 1648 р. (Див.: Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина... — С. 295).

²⁰ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина... — С. 270.

²¹ Там само. — С. 242 (прим. 256), 343–344, 354, 405.

²² Кривошея В. В. Козацька еліта Гетьманщини. — С. 114; Реєстр Війська Запорозького 1649 р. — К., 1995. — С. 485. Ще один Іван Красовський служив козаком Батуринської сотні того ж полку, а Яцько Красовський — обухівським сотником Київського полку (Реєстр Війська Запорозького... — С. 483, 301).

²³ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина... — С. 346.

²⁴ Про паралельне використання іменних форм «Іван» та «Ян» у актовій документації XVI — першої половини XVII ст. див.: Ворончук І. Родоводи волинської шляхти... — С. 81.

²⁵ Кулаковський П. Козацьке посольство на сейм 1659 року // Гадяцька унія 1658 року. — К., 2008. — С. 113; Кривошея В. В. Козацька еліта Гетьманщини. — С. 114.

²⁶ Кулаковський П. Козацьке посольство на сейм 1659 року... — С. 124.

²⁷ Кондратьєв І., Кривошея В. Нариси історії Чернігівщини... — С. 104–109.

Любеча, закріпленої за ними у 1631 р.²⁸, служили сотенною старшиною й козаками Любецької сотні Чернігівського полку у другій половині XVII–XVIII ст., окремі з них здобули дворянство наприкінці XVIII ст.²⁹

Проте нам здається, що все ж таки це були роди різного походження. Красовські — вихідці з Правобережної України, ймовірно, волинської шляхти, які набули ленні маєтності у «рекуперованому» Чернігівському воеводстві напередодні революції, а з її початком влилися до місцевого старшинського прошарку, користувалися гербом «Яструб» («Jastrzębiec»)³⁰. Зем'яни Красковські-Юшкевичі, як довів І. Кондратьєв, володіли маєтностями під Любечем уже в перших десятиліттях XVII ст. й надалі «сиділи» тут, справляючи вже козацьку службу, послуговувалися гербом «Наленч» («Nalęcz»)³¹.

У подальшому із шести синів Йосипа, згаданих у привілеї 1659 р., маємо інформацію лише про Михайла, нащадки якого служили у гетьманських і слобідських козацьких полках. Сам Михайло Йосипович (народився перед 1673 р. — помер до 1724 р.) десь на 1700 р. очолював Білоусівську сотню Чернігівського полку, отримав універсал І. Мазепи на села Старі Боровичі й Андрушичі Седнівської сотні, які пізніше відійшли до Павла Полуботка, протягом січня 1710 — лютого 1716 рр. був чернігівським полковим осавулом³², а 1722 р. знову бачимо його на чолі Білоусівської сотні³³. Очевидно,

²⁸ Там само. — С. 104; Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка 1729–1730 гг. // Материалы для истории экономического, юридического и общественного быта Старой Малороссии, издаваемые под редакцией Н.П. Василенка. — Чернигов, 1908. — Вып. III. — С. 472–474.

²⁹ Кондратьев И. Набуття нащадками любецької шляхти російського дворянства // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. — Вип. 33: Серія: Історичні науки. — Вип. 3. — С. 40.

³⁰ Однороженко О. Українська руська еліта Середньовіччя і раннього Модерну: структура та влада. — К., 2011. — С. 338; Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Малороссийский гербовник. — СПб, 1914. — С. 84. Про Красовських гербу «Яструб» згадує Бартош Папроцький: Bartosz Paprocki. Herby rycerstwa polskiego przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane r. 1584. — Kraków, 1858. — S. 183.

³¹ Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Малороссийский гербовник. — С. 209; Про Красовських гербу «Наленч» згадка (Див.: http://gajl.wielcy.pl/herby_nazwisko_herby.php).

³² Кривошея В.В. Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія. — С. 440. У 1710 р. як компенсацію за Старі Боровичі й Андрушичі універсалом Івана Скоропадського Михайло Красовський отримав с. Роїще та с. Скоронець (Див.: Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка... — С. 274–275).

³³ Галушко О.Є. Білоусівська сотня Чернігівського полку (друга половина XVII–XVIII ст.) // Сіверянський літопис. — 2001. — № 4. — С. 195. У 1766 р. син Михайла Йосиповича Іван подав таку інформацію про батька: «...Служил отец ево в малороссийском Черниговском полку сотником, а потом полковым есаулом, почему он [Іван. — С.П.] и старшинскаго звания исчислялся» (Див.: Еліта Слобідської України. Списки козацької старшини 60-х рр. XVIII ст. / Передм., упорядк. С.П. Потапенко. — К., Х., 2008. — С. 353).

службове зростання Михайла було пов'язане з його одруженням із Мариною — донькою шляхтича, чернігівського полкового обозного, дворянина гетьмана Дем'яна Ігнатовича і одного з наближених людей Івана Мазепи Миколи Грембецького³⁴. Через цей шлюб Михайло породичався із кланом Івана Мазепи (син Грембецького Федір був одружений із донькою пасинка гетьмана Криштофа Фредрикевича Євдокією), а також із Мокрієвичами і Ломиковськими³⁵. Окрім того, Марина принесла у посаг ґрунти у с. Євтуховому (Новому або ж Ляховому) Білоусі (успадковані від діда по матері Гафії — чернігівського полкового сотника і наказного полковника Станіслава Кохановського³⁶), які надалі й закріпилися за «чернігівськими» Красовськими. Зокрема, значковими товаришами Чернігівського полку служили Павло, Яків та Дмитро Михайловичі³⁷. Павло і його старший брат Тимофій здобули освіту в Чернігівському колегіумі: у 1718 р. вони присягали царевичу Петрові Петровичу як студенти школи риторики³⁸.

Однак Тимофій Михайлович (близько 1697 р. н.³⁹) і його молодший брат Іван (близько 1712 р. н.)⁴⁰ пов'язали свої долі зі Слобожанщиною. Думаємо, це було зумовлене одруженням Тимофія Михайловича із невідомою на ім'я донькою представника місцевої старшинської родини, підпрапорного Сумського полку Івана Татарінова (Татарчука)⁴¹. Батько останнього, татарин чи черкес із походження, під час Чигиринських походів 1677–1678 рр. потрапив у полон до сумського полковника Герасима Кондратьєва, хрестився під ім'ям Федора (його хрещеним батьком став сам сумський осадчий) і служив сумським полковим хорунжим та лебединським сотником⁴². Інакше кажучи,

³⁴ Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. — К., 2004. — С. 158; Кривошея В.В. Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія. — С. 440.

³⁵ Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи... — С. 158.

³⁶ Кривошея В.В. Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія. — С. 435–436.

³⁷ Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — Т. 2. — С. 567–568; Кривошея В.В. Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія. — С. 439–440.

³⁸ Присяга Чернігівського полку 1718 р. — Чернігів, 2011. — С. 64–65.

³⁹ ЦДІАК України. — Ф. 380 — Оп. 2. — Спр. 7. — Арк. 1376.

⁴⁰ Еліта Слобідської України. — С. 353.

⁴¹ ІР НБУВ. — Ф. 2. — Спр. 7053. — Арк. 1.

⁴² У будинку Федора Татарчука поблизу лебединської соборної церкви Преображення Господнього наприкінці 1708 р. зупинявся Петро I під час сумнозвісного «лебединського колесування» мазепинців (Див.: ЦДІАК України. — Ф. 1817. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 91–91 зв.; Филарет [Гумилевский Д.Г.] Историко-статистическое описание Харьковской епархии. — М., 1857. — Отд. 3: Уезды Ахтырский и Богодуховский, Сумский и Лебединский. — С. 461–462; Корнієнко О.М. Нариси військової історії України. Сумський Слобідський козацький полк 1659–1765 рр. — К., 2008. — 280 с.) Про Татарчуків (Татарінових) див. детальніше: Потапенко С.П. Татарчуки (Татарчукові) — маловідомий слобідський старшинський рід // XXIV Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція «Козацтво в історії України (до 360-річчя битви під Батогом)», 1–2 черв. 2012. — Вінниця, 2012. — С. 225–231.

Тимофій Михайлович через шлюб увійшов до потужного клану Кондратьєвих. Тому вже на 1728 р.⁴³ він очолював Першу Лебединську сотню Сумського полку (батько його тестя лебединський сотник Федір помер десь у 1721–1722 рр.⁴⁴), мешкав у власній садибі в Лебедині, де у 1732 р. на нього працювали 4 робітники і 6 підпомічників, володів 5 підданими у с. Будилках під Лебедином та хутором Гудимівщина з 5 підданими⁴⁵.

Але ці маєтності були лише «стартовим майдачником» для дієвого Тимофія Михайловича. Упродовж наступних 30 років він планомірно за безцінь скуповував (а в дійсності — захоплював) у місцевих козаків, підпомічників і міщан орну землю, ліси, сінокоси, урочища, рибні лови поблизу Лебедина і Бишкіня. Усього за період 1728–1763 рр. відомі 70 таких купчих⁴⁶, з яких 22 були оформлені на його шурина — підпрапорного Івана Івановича Татарінова⁴⁷, а 10 — на сина Івана⁴⁸. Наслідком цього стало формування чималого маєткового комплексу навколо хуторів Гудимівщини і Рябушок, в селах Будилках і Озаку. Власне, такому активному примноженню маєтностей сприяло посідання Тимофієм Михайловичем протягом 1741–1763 рр. уряду сумського полкового обозного⁴⁹. У 1758 р. він був одним із претендентів на сумське полковництво⁵⁰. Десь невдовзі після квітня 1763 р. Тимофій Михайлович помер, залишивши двох синів: Івана (близько 1740⁵¹ чи 1744⁵² або 1745–1746 р. н.⁵³) та Андрія (близько 1750 р. н.)⁵⁴, доньку Параску⁵⁵, та другу(?) дружину Агафію Дем'янівну (імовірно, в дівоцтві — Тимченко)⁵⁶. Відома його печатка із зображенням герба «Яструб»⁵⁷.

На той час сини Тимофія Михайловича значилися підпрапорними Сумського полку (Іван — з 1753 р., а Андрій — з 1756 р.⁵⁸), і молодший з них навчався у Харківському колегіумі. З каталогів учнів цього навчального

⁴³ ІР НБУВ. — Ф. 2. — Спр. 7046. — Арк. 1.

⁴⁴ Еліта Слобідської України. — С. 420.

⁴⁵ ЦДІАК України. — Ф. 380 — Оп. 2. — Спр. 7. — Арк. 1376, 1506 зв., 1582, 1605 зв.

⁴⁶ ІР НБУВ. — Ф. 2. — Спр. 131–134, 150–160, 228, 230, 249, 255, 296, 300, 302–305, 337–345, 359–360, 362–365, 367–368, 383, 386–387, 7020–7030, 7032–7043, 7046.

⁴⁷ Там само. — Спр. 152–155, 159–160, 228, 255, 337–342, 344 (1, 2), 365, 7023–7025, 7028, 7036.

⁴⁸ Там само. — Спр. 359–364, 367–368, 383, 7034.

⁴⁹ Еліта Слобідської України. — С. 49; ІРНБУВ. — Ф. 2. — Спр. 386, 387.

⁵⁰ *Маслійчук В.Л.* Провінція на перехресті культур: Дослідження з історії Слобідської України XVII–XIX ст. — Х., 2007. — С. 95.

⁵¹ ЦДІАК України. — Ф. 1973. — Оп. 1. — Спр. 2104. — Арк. 17.

⁵² *Модзалевский В.Л.* Малороссийский родословник. — Т. 2. — С. 569.

⁵³ ЦДІАК України. — Ф. 1709. — Оп. 2. — Спр. 912. — Арк. 113 зв.

⁵⁴ Там само. — Ф. 1973. — Оп. 1. — Спр. 2104. — Арк. 32.

⁵⁵ ІР НБУВ. — Ф. 2. — Спр. 394, 7053.

⁵⁶ Там само. — Спр. 392 а, 392 б.

⁵⁷ *Однороженко О.* Українська руська еліта... — С. 338.

⁵⁸ Еліта Слобідської України. — С. 207–208.

закладу дізнаємося, що старший Іван у 1759/1760 навчальному році вивчав поезику в самого Григорія Сковороди і, за оцінкою свого вчителя, був «понятен»⁵⁹, а його молодший брат у тому році вчився у класі інфими і був «надежен»⁶⁰.

З ліквідацією козацького устрою Іван продовжив службу в Сумському гусарському полку вахмістром (1767 р.)⁶¹, прапорщиком (1768 р.)⁶², вийшов у відставку 5 липня 1770 р. і 31 березня 1771 р. був нагороджений чином поручика⁶³. Андрій служив у тому ж полку⁶⁴. Параску віддали заміж за губернського реєстратора (пізніше — титулярного радника, лебединського повітового скарбника, повітового стряпчого) Гаврила Івановича Кучеринова⁶⁵.

У списку землевласників Лебединського повіту 1767 року за Іваном Тимофійовичем значилося 272 підданих⁶⁶. Із цього спільного спадку в 1768 р. брати «полюбовно» виокремили частку Парасці, а саме хутір Гудимівщину «с подданическими дворами и строением, с лесом и пахатным полем, с сенокосами, садами и со всякими к тому хутору угоды без остатку», млини на р. Псел і Вільшані, сорок четвертей «готового» хліба, в селі Озаку «подданические дворы со всем строением, садами, з землею, сенокосами и лесами и куплеными плечами» та два дворища у Лебедині, які дісталися по заповіту бабусі Одарки Татарінової⁶⁷. Про озацькі маєтності Кучеринової збереглася окрема відомість за 1783 р., згідно з якою Парасці належали три ділянки орної землі загальною площею 9 десятин 1067 квадратних сажнів, 30 десятин лісу і 16 десятин 450 квадратних сажнів дубового гаю⁶⁸. За відомістю 1779 р. вона володіла 19 підданими у Гудимівщині, а її брат Іван — 85 підданими у селі Куличці, хуторах Тимофіївці, Каравані й Сіряківщині⁶⁹.

⁵⁹ ЦДІАК України. — Ф. 1973. — Оп. 1. — Спр. 2104. — Арк. 32; *Посохова Л.Ю.* Харківський колегіум (XVIII — перша половина XIX ст.). — Х., 1999. — С. 80.

⁶⁰ ЦДІАК України. — Ф. 1973. — Оп. 1. — Спр. 2104. — Арк. 17.

⁶¹ Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губерний) в XVI–XVIII столетии / Сост. Д.И. Багалей. — Х., 1886. — Т. 1. — С. 338.

⁶² ІР НБУВ. — Ф. 2. — Спр. 388. — Арк. 1; Спр. 388. — Арк. 1.

⁶³ *Модзалевский В.Л.* Малороссийский родословник. — Т. 2. — С. 569.

⁶⁴ ІР НБУВ. — Ф. 2. — Спр. 394. — Арк. 1.

⁶⁵ Там само; *Модзалевский В.Л.* Малороссийский родословник. — Т. 2. — С. 569. Подружжя Кучеринових на 1785/1786 рр. мало доньку Параску та сина Миколу 13 і 5 років відповідно (Див.: ЦДІАК України. — Ф. 1709. — Оп. 2. — Спр. 912. — Арк. 114 зв.–115).

⁶⁶ Материалы для истории колонизации и быта... — С. 338.

⁶⁷ ІР НБУВ. — Ф. 2. — Спр. 388. — 2 арк.

⁶⁸ Там само. — Спр. 1053. — 2 арк.

⁶⁹ Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. / Упорядн. В.О. Пірко, О.І. Гуржій. — К., 1991. — С. 159.

На 1785–1786 рр. Іван Тимофійович володів «в Лебединском уезде селе Рябушках наследственных крестьян мужеска пола 4, женска 2, подданных черкас мужеска 75, женска 67; в городе Лебедине — черкас же мужеска 44, женска 41; в слободе Будилке — мужеска 29, женска 30; в деревне Куличке — мужеска 42, женска 64; в деревне Тимофеевке — мужеска 3, женска 2; в слободе Бишкіне — мужеска 5, женска 5; в хуторе Гудимовщине[?] — мужеска 9, женска 10; в хуторе Караване — мужеска 13, женска 13; да за женой его в селе ж Рябушках в приданое полученных крестьян мужеска пола 19, женска пола 14 душ»⁷⁰. У 1787 р. його із родиною було внесено до другої частини («роди военного дворянства») Родовідної книги Харківського намісництва⁷¹.

Старожили Рябушок пам'ятали Івана Красовського як людину надзвичайно побожну. На його кошти в селі у 1770 р. було зведено і наступного року освячено кам'яний храм Різдва Іоанна Предтечі. Іван Тимофійович подарував церкві 33 десятини землі, п'ять дзвонів, повний комплект Богослужбових книг (у тому числі «Четьї-Мінеї» 1710 р. видання) і все необхідне начиння, не пропускав жодної служби і «сам читал и пел на клиросе и подавал кадило»⁷².

За переказами, під час своїх мандрів Слобожанщиною в Рябушках у садибі Івана Красовського гостював його вчитель Григорій Савич Сковорода⁷³.

Про родину Івана Тимофійовича знаємо таке. Одружений він був із донькою місцевого поміщика Марією Матвіївною Ратицевою (близько 1748–1749–1840?)⁷⁴. Маємо підозру, що вона була росіянкою з походження, адже серед слобідських старшин рід Ратицевих невідомий, натомість дехто з них згадується серед білгородських дворян⁷⁵. Подружжя прижило чотирьох синів

⁷⁰ ЦДІАК України. — Ф. 1709. — Оп. 2. — Спр. 912. — Арк. 113 зв.–114.

⁷¹ Державний архів Харківської області (далі — ДАХО). — Ф. 14. — Оп. 14. — Арк. 14 (Другу частину Родовідної книги Харківського намісництва під час окупації Харкова у 1941–1943 рр. було втрачено, тому в розпорядженні дослідників наявний лише опис «Личные дела всененных в родословную книгу» 1786–1835 рр.).

⁷² *Филарет [Гумилевский Д.Г.] Историко-статистическое описание Харьковской епархии.* — С. 468–470.

⁷³ *Власов В.М. Красовські.* — С. 230.

⁷⁴ ЦДІАК України. — Ф. 1709. — Оп. 2. — Спр. 912. — Арк. 113 зв. Філарет (Гумілевський) зазначав, що дружина Івана Тимофійовича померла у 1840 р., не називаючи при цьому її імені (Див.: *Филарет [Гумилевский Д.Г.] Историко-статистическое описание Харьковской епархии.* — С. 468).

⁷⁵ Серед винних відкупщиків Харківського намісництва у 1779–1783 рр. був білгородський дворянин підпоручик Опанас Ратицев (Описи Харківського намісництва... — С. 187).

(Петра, Олександра, Євграфа й Опанаса) та доньок Катерину (близько 1769–1770 р. н.) і Єлизавету (близько 1772–1773 р. н.)⁷⁶.

За словами Філарета Гумілевського, усі сини Івана Красовського, крім найменшого, здобули освіту в кадетських корпусах⁷⁷. Петро (близько 1764–1765 р. н.) на 1786 р. служив у піхотному полку сержантом, Олександр (близько 1765–1766 р. н.) на той же час був мічманом, а потім підпоручиком на флоті, Євграф — вахмістром на флоті⁷⁸.

Про Олександра Івановича відомо, що через хворобу очей (не міг дивитися на світло) він вийшов у відставку і мешкав у Рябушках. Був людиною побожною, знав на пам'ять уривки зі Святого Письма, а коли видужав від очної хвороби, то читав книги виключно релігійного змісту і творив щедрю милостиню. Помираючи у 1849 р., усі свої кошти, крім витрат на власне скромне поховання, заповідав бідним⁷⁹.

Найвідомішим серед синів Івана Тимофійовича був Опанас (17.01.1781–18.05.1843). Він навчився читати і писати в пономарки місцевої церкви і в 16 років вступив на військову службу⁸⁰. «Почти 50 лет он украшал собою воинское звание и ровно 30 лет носил звание генерала; в 23 сражениях он посредственно или непосредственно был предводителем к победам и славе. Смерть его постигла в Киеве 1843 г. командиром 1-го пехотного корпуса в чине генерал-адъютанта и генерала от инфантерии»⁸¹, — так патетично про Опанаса Івановича писав Філарет Гумілевський, убачаючи в славі сина нагороду батьку від Бога за благочестиве життя.

Справді, кар'єра Опанаса Красовського була карколомною. У 1795 р. він вступив унтер-офіцером до 4-го батальйону Бузького єгерського корпусу,

⁷⁶ ЦДІАК України. — Ф. 1709. — Оп. 2. — Спр. 912. — Арк. 113 зв. Архієпископ Філарет (Гумілевський) говорить про «шесть сыновей его» (Івана Тимофійовича), згадуючи на ім'я лише «середнього» Опанаса (Див.: *Филарет [Гумилевский Д.Г.] Историко-статистическое описание Харьковской епархии.* — С. 470). Тому не виключено, що імена ще двох синів, прижитих подружжям Красовських після 1785/1786 рр., лишаються поки що невідомими.

⁷⁷ *Филарет [Гумилевский Д.Г.] Историко-статистическое описание Харьковской епархии.* — С. 470.

⁷⁸ ЦДІАК України. — Ф. 1709. — Оп. 2. — Спр. 912. — Арк. 113 зв.; *Модзалевский В.Л. Красовские...* — С. 572.

⁷⁹ *Филарет [Гумилевский Д.Г.] Историко-статистическое описание Харьковской епархии.* — С. 471–472. Зауважимо про помилкове отожднення Олександра Івановича Красовського із його повним тезкою — горезвісним російським цензором першої половини ХІХ ст. (*Зайченко В. Новобілоусівська метрична книга та її персоналії.* — С. 25). Саме останньому належать уривки щоденника за 1848–1849 рр., опубліковані свого часу в «Русской старине» (Дневник А.И. Красовского // *Русская старина.* — 1874. — Т. 9. — № 1. — С. 126–140).

⁸⁰ *Филарет [Гумилевский Д.Г.] Историко-статистическое описание Харьковской епархии.* — С. 471.

⁸¹ Там же.

після розформування якого у 1798 р. був переведений на службу до 13-го Єгерського полку. У січні 1800 р. отримав чин підпоручика, а рівно через три роки — поручика. Брав участь у війні Росії проти Франції 1804–1807 рр., особливо проявивши свій військовий хист під час морської експедиції до Італії, за що дістав свій перший орден — св. Анни 3-го ступеня. Відзначився під час російсько-турецької війни 1806–1812 рр., де отримав поранення, а за бойові подвиги був нагороджений орденами св. Георгія 4-го ступеня, св. Анни 2-го ступеня з діамантами, св. Володимира 4-го ступеня, золотою шпагою з написом «за хоробрість» (двічі), чинами майора і підполковника (у 1811 р.)⁸². 1 січня 1812 р. призначений командиром 14-го Єгерського полку, того ж місяця отримав чин полковника. У війні 1812 р. відзначився в битві при Березині. За взяття штурмом Борисівських укріплень був нагороджений орденом св. Георгія 3-го ступеня. Під час переправи через р. Березину, в бою під Молодечно був поранений кулею в живіт. Відзначився у «битві народів» під Лейпцигом 1813 р., за що одержав чин генерал-майора. За взяття Парижа у 1814 р. нагороджений золотою шпагою, прикрашеною діамантами, з написом «за хоробрість».

У 1815 р. призначений командиром 3-ї бригади 3-ї гренадерської дивізії. Протягом 1819–1823 рр. перебував у відпустці для лікування ран, а 23 травня 1823 р. призначений начальником штабу 4-го корпусу. 23 травня 1826 р. одержує чин генерал-лейтенанта і згодом призначається командиром 20-ої піхотної дивізії. Брав участь у російсько-перській війні 1826–1828 рр. та російсько-турецькій війні 1828–1829 рр., записи про що збереглися в його щоденнику⁸³. 17 серпня 1827 р. у бою біля с. Ушаган (Ошакан) розгромив 30-тисячну армію Аббас-Мірзи, за що був нагороджений орденом св. Володимира 2-го ступеня, і під час бою дістав поранення⁸⁴. 3 вересня 1829 р. командував 7-ю піхотною дивізією. У 1829 р. призначений командиром 3-го піхотного корпусу. У тому ж році нагороджений орденом св. Володимира 1-го ступеня. Із січня 1830 р. по лютий 1831 р. виконував обов'язки новоросійського і бессарабського генерал-губернатора зі збереженням за ним посади корпусного командира, у зв'язку з чим опікувався прийнятими у

⁸² Из записок генерал-адъютанта Красовского // Русский вестник. — 1880. — № 8. — С. 502–532.

⁸³ Дневник генерала Красовского 1826–1828 гг. (Из рукописей Воен. учен. ком. Гл. штаба) / Предисловие Е.В. // Кавказский сборник. — 1901. — Т. 22. — С. 1–68; Прил.: Официальные письма и бумаги. — С. 37–38.

⁸⁴ Несколько дней // Московский телеграф. — 1828. — № 9 (май). — С. 1–46; Письмо генерал-лейтенанта Афанасия Ивановича Красовского к генералу от инфантерии Александру Михайловичу Римскому-Корсаку // Северная пчела. — 1829. — № 126 (октября 19); Памятник в честь победы русских войск под Эчмиадзином. Письмо инженер-поручика Ивана Компанейского генералу Аф. Ив. Красовскому // Русская старина. — 1895. — № 4. — С. 190; Ляхов В.А. Русская армия и флот в войне Оттоманской Портой в 1828–1829 годах. — Ярославль, 1972.

російське підданство січовиками-задунайцями, листувався з Йосипом Гладким⁸⁵. 13 березня 1831 р. був призначений начальником головного штабу 1-ї армії, яка вела бої з польськими повстанцями. Як командуючий авангардом цієї армії, 20 листопада 1831 р. отримав звання генерал-ад'ютанта. 3 квітня 1834 р. призначений членом Військової ради, а 20 травня того ж року — командиром 6-го піхотного корпусу. 16 серпня 1841 р. отримує чин генерала від інфантерії і 25 жовтня 1842 р. призначений командиром 1-го піхотного корпусу⁸⁶.

Наслідуючи родинні традиції, Опанас Іванович опікувався церквою, зведеною батьком у Рябушках: 1813 р. передав до храму срібні ризи до образів, а 1818 р. сам привіз плащаницю на білому атласі⁸⁷. Похований був у Києво-Печерській лаврі⁸⁸.

Опанас Красовський був одружений із Дариною Андріївною Глазуною (29.06.1805–17.08.1855), яка походила з родини великих поміщиків Орловської губернії. Там вона володіла 2000 кріпосних «душ» у с. Колодязькому Солов'ївської волості Єлецького повіту⁸⁹. Була похована поруч із чоловіком⁹⁰.

Подружжя народило дев'ятьох дітей, зокрема, синів Андрія (04.05.1822–10.06.1868), Опанаса (1829 — після 1868 р.), Миколу (1830 — після 1857 р.),

⁸⁵ *Рябінін-Склярєвський О.* Кінець Задунайської Січі // Невичерпні джерела пам'яті. — Т. 2: Задунайська Січ. — Одеса, 1998. — С. 330, 336–339.

⁸⁶ Красовский Афанасий Иванович // Военный энциклопедический лексикон. — СПб, 1855. — С. 457–462; Красовский Афанасий Иванович // Энциклопедия военных и морских наук. — СПб, 1889. — Т. 4. — С. 393–394; Столетие Военного министерства. 1802–1902. — Т. 3. — Отд. 4: *Затворницкий Н.П.* Память о членах Военного совета. — СПб, 1907. — С. 156–159; Красовский Афанасий Иванович // Военная энциклопедия. — СПб, 1913. — С. 271–272; *Модзалевский В.Л.* Красовские... — С. 573–574; Красовский Афанасий Иванович // Русский биографический словарь / Под ред. А.А. Половцева. — Т. 9. — СПб, 1903. — С. 414–415; *Усенко П.Г.* Красовський Опанас (Афанасій) Іванович // Енциклопедія історії України. — Т. 5: Кон-Кю. — К., 2008. — С. 303–304; *Мальшикин С.А., Помазо А.А.* Красовский Афанасий Иванович // Отечественная война 1812 года: Биографический словарь. — М., 2011. — С. 162; Стенография, как скорейшее сообщение приказаний в военное время. Письмо графа Карла Толя генералу А.И. Красовскому // Русская старина. — 1895. — № 5. — С. 86; *Сидорова М.В., Безотосный В.М.* Записка К.Ф. Толя 1831 г. // Российский архив: История Отечества в свидетельствах и документах XVIII–XX вв. — Т. 6. — 1995. — С. 102–103; *К.Ф. Толь.* Краткий журнал пребывания моего в минувшую польскую войну со времени прибытия фельмаршала графа Паскевича-Эриванского к оной до отъезда моего в С.-Петербург. — М., 1867. — С. 5.

⁸⁷ *Филарет [Гумилевский Д.Г.]* Историко-статистическое описание Харьковской епархии. — С. 470.

⁸⁸ *Модзалевский В. Л.* Малороссийский родословник. — Т. 2. — С. 574.

⁸⁹ Соловьєвская волость // <http://eletskraeved.ru/category/eleckij-uezd-zausajlov-v-a/solovevskaaya-volost>].

⁹⁰ *Модзалевский В.Л.* Малороссийский родословник. — Т. 2. — С. 574.

Василя (1839–1913 рр.), Павла (1835 — після 1912 р.) та доньок Олександрю (1816 — після 1862 р.), Катерину (1819 — ?) і Дарину (1826 — після 1867 р.)⁹¹.

Найвідомішим серед цього покоління родини Красовських був, поза всяким сумнівом, Андрій Опанасович. Його життя було ще бурхливішим за батькове. Блискучий початок поклало навчання в Пажеському корпусі з 15 січня 1836 р., куди юного генеральського сина зарахували ще 17 грудня 1731 р.⁹² Склавши на відмінно випускні іспити, 26 серпня 1840 р. Андрій Красовський був відправлений до гвардії, а саме — до розквартированого у Петербурзі гренадерського полку імені Короля Фрідріха Вільгельма III.

У Петербурзі десь наприкінці 1842 — на початку 1843 р. він познайомився і потоваришував із Тарасом Шевченком. У своєму листуванні він називав поета «наш славний Тарас», «наш Кобзар», мав його портрет і кілька спільних із ним портретів із автографами, листувався з триюрідним братом Тараса Григоровича Варфоломієм Григоровичем Шевченком⁹³. Відомий один із варіантів Шевченкової поеми «Кавказ», переписаний Андрієм Красовським латинецею в 1866 р.⁹⁴

У 1843 р. Андрій Опанасович отримав чин поручика, а 5 жовтня того ж року його перевели корнетом до Новомиргородського уланського полку. Наприкінці 1848 р. він одружився із Марією Йосипівною Дебуаро (1824–1863) — донькою полковника російської армії, героя війни 1812 р.⁹⁵ Вони народили трьох дітей: доньок Дарину (1850 р.н.) і Ганну (1857 р.н.) та сина Андрія (1851–1931)⁹⁶.

З початком Кримської війни Олександрійський полк, у якому тоді він служив, було направлено в район Ольвіополя на Херсонщині, а в червні того ж 1853 р. — форсованим маршем у Молдавію та Волощину. Кампанія була

⁹¹ Там же. — С. 579; *Марахов Г.* Старница революционного пришлого // Советская Украина. — 1959. — № 9. — С. 162; *Красовский Афанасий Иванович.* Формулярний список за 1834 г. (Книга формулярных списков № 322) // http://www.runivers.ru/doc/patriotic_war/participants/detail.php?ID=436161

⁹² Общественно-политическое движение на Украине в 1856–1862 гг. / Ред. кол.: В. Королюк, Г. Марахов, С. Пилькевич. — К., 1963. — С. 320–327; *Марахов Г.І.* Андрій Красовський — борець проти кріпосництва і самодержавства. — К., 1961. — С. 6; *Ястребов Ф.* Андрій Красовський // Книга для читання з історії Української РСР з кінця 50-х років XIX ст. до лютого 1917 року / За ред. І.О. Гуржія. — К., 1961. — С. 15–20; *Загорнюк Г.* Гусар у вишиванці // Військо України. — 2004. — № 5–6. — С. 44–45; *Сарбей В.Г.* Красовський Андрій Опанасович // Енциклопедія історії України. — Т. 5: Кон-Кю. — К., 2008. — С. 302–303.

⁹³ *Марахов Г.І.* Андрій Красовський... — С. 8, 18, 37.

⁹⁴ *Тарас Шевченко.* Повне зібрання творів у 12 томах / Ред. кол.: М.Г. Жулинський, В.С. Бородін, С.А. Гальченко. — К., 2001. — Т. 1: Поезія 1837–1847. — С. 735.

⁹⁵ Красовська Марія Йосипівна // *Марахов Г.І. Т.Г. Шевченко в колі сучасників:* словник персоналій. — К., 1976. — С. 62.

⁹⁶ *Марахов Г.* Старница революционного пришлого. — С. 164.

дуже складна. В бою біля с. Четаті 25 грудня загинув денщик Красовського, а 16 травня 1854 р. в сутичці під Каракалом ударом пікою в груди було поранено і його самого. Госпітальне лікування тривало до кінця 1854 р., але Андрій Опанасович лишився слабким аж до лютого наступного року, вже повернувшись до Петербурга.

У серпні 1855 р. він знову від'їхав до діючої армії, служив у Новочеркаську, Ставрополі, на Кубані, брав участь у війні з горцями. Наприкінці 1857 р. отримав 11-місячну відпустку для лікування за кордоном, у грудні прибув до Києві, але через погіршення стану здоров'я знову був змушений лягти до госпіталю. 30 жовтня 1858 р. отримав чин підполковника. Лише у 1859 р. виїхав у подорож середземноморськими країнами пароплавом із Одеси. Під час цієї подорожі познайомився із Гарібальді, який подарував йому свій портрет⁹⁷.

Повернувшись із подорожі, восени 1859 р. як пораненого його прикомандирували до Пажеського корпусу. У Петербурзі він знову зустрічався з Тарасом Шевченком, який щойно повернувся із заслання, спілкувався із Пантелеймоном Кулішем⁹⁸, російськими революційними демократами Миколою Чернишевським та Миколою Добролюбовим, відвідував таємний гурток Павла Макалінського. Один із учасників гуртка Макалінського залишив спогади про Андрія Опанасовича, які багато що пояснюють у його подальшій долі: «Энтузиаст, горячий патриот, он не отличался особым умом, но был человек необыкновенно сердечный, самый восторженный поклонник молодежи, в которой он видел все будущее России. Типический представитель времени наступивших великих реформ... он слепо верил в будущее нашей родины и слово «народ» было для него чем-то священным, и произносил он его дрожащим голосом, говорил о народе со слезами на глазах и нервной жестикуляцией. Он был бы смешон, если бы не был искренен, и эта-то искренность... заразительно... действовала. Он был человек достаточный и в качестве любителя сильных ощущений и страстного охотника путешествовал по Африке и охотился на львов. Об этих охотах он рассказывал много и охотно... эти рассказы,... необыкновенно оживленные и даже художественные, рисовали... очевидца и участника всех этих приключений, и невидимую природу, и нравы, а главное — смелую личность самого охотника. Цельной и оригинальной натурой был этот, уже пожилой, гусар с почти голой головой и огромными висячими усами, точно нарочно созданный для необыкновенных подвигов, для которых требовался именно такой удалец-энтузиаст — этот старый, но славный, чистый сердцем ребенок»⁹⁹.

⁹⁷ Марахов Г.І. Андрій Красовський... — С. 16–17.

⁹⁸ Марахов Г. Старниця революционного пришлого. — С. 165.

⁹⁹ Острогорский В. Из истории моего учительства. Как я сделался учителем (1851–1864). — СПб, 1914. — С. 56–57.

Восени 1861 р. він повертається до Києва викладати у Київському Володимирському кадетському корпусі. Схоже, десь у цей час відбувається остаточне зрушення у його поглядах в бік антисамодержавства й українофільства. Тут він зближається із гуртком «хлопоманів» і Київською «Старою» громадою. Викладає малювання у «Тарасовій школі» Миколи Згуровського, провадить підготовку до відкриття магазину для поширення нелегальної літератури й вербує учасників до організованого ним таємного «революційного комітету». Один із завербованих ним студентів — Володимир Синегуб — давав пізніше показання, що познайомився з Красовським у 1862 р. на студентській вечірці. Той вразив Синегуба тим, що носив під гусарським мундиром українську мережану сорочку і вже при першому знайомстві розмовляв з ним про «малороссийский элемент», Англійську і Французьку революції, деспотизм, обіцяв у разі підтримки «радість видеть себя или бунчуковым, или войсковым писарем, видеть все прошлое казачество» та в подальшому забезпечував нелегальною літературою (газетами «Колокол», «Полярная звезда», поемою К. Рилєєва «Войнаровский» і забороненими рукописними творами Тараса Шевченка)¹⁰⁰.

Водночас А. Красовський бере участь в етнографічних експедиціях Київщиною, відвідує могилу Тараса Шевченка у Каневі, про що так пише дружині: «Могила нашого Кобзаря находится на очаровательном месте — я посадил там «калину і тополю» в воспоминание двух его думок...»¹⁰¹. Гостює у Варфоломія Шевченка в Корсуні й планує придбати тут садибу¹⁰². У Чернігові зближається з Опанасом Марковичем¹⁰³. Сам пише вірші українською мовою, які під псевдонімом «Дан. Лихий» оприлюднює в студентському рукописному журналі «Самостайне слово»:

Будь в господі щирим братом,
шануй слов'янина —
Тоді буде тобі сватом
Ціла Україна!
Шануй наші всі звичаї,
Нашу мову, віру,

¹⁰⁰ Общественно-политическое движение на Украине в 1863–1864 гг. / Ред. кол.: В. Королюк, Н. Лещенко, Г. Марахов и др. — К., 1964. — С. 77–79.

¹⁰¹ Общественно-политическое движение на Украине в 1856–1862 гг. — К., 1963. — С. 147; Общественно-политическое движение на Украине в 1863–1864 гг. — С. 77–82, 135–138.

¹⁰² Цю інформацію знаходимо в листах Варфоломія Шевченка до Андрія Красовського (Див.: Общественно-политическое движение на Украине в 1856–1862 гг... — С. 249–250; Марахов Г.И. Страница революционного. — С. 166). Про це ж йдеться у спогадах сучасників: «До Корсуня приїжджав у той час з Києва відомий українофіл, полковник Красовський, який теж приятелював із Шевченком» (Біографія Т.Г. Шевченка за спогадами сучасників / Упорядн.: В.Х. Косян, Л.А. Вікторов, А.І. Костенко й інші. — К., 1958. — С. 252).

¹⁰³ Страница революционного прошлого. — С. 165.

Не кажи, що польський край,
Тоді ми повірим.
Докажи, що ти шукаєш
Правду — люду, миру,
Тоді всюди ти почуєш:
«Вірим, друже, вірим».
А як будеш ти ділити
по Дніпру Україну,
То не будем в згоді жити...
Лучше всі загинем! —
Бо за правду встане воля,
Хлопців поскликає
І розіллється недоля
У рідному краї¹⁰⁴.

Навесні-влітку 1862 р. Андрій Опанасович проводить агітацію серед селян у Корсуні, про що зберігся поліцейний рапорт: «Г. Красовский носит простой украинский козакин, подпоясанный крестьянским кушаком, шаровары, опущенные в сапоги, и высокую черную баранью шапку; в этом костюме он ходит и ездит верхом по местечку, а однажды, встретясь на улице с хмельным мужиком, после слов приветствия, когда мужик отозвался «здорово, пане», Красовский упрекнул его за ругательство именем пана и стал с ним христосоваться, говоря, что он не пан, а такой же, как он, человек»¹⁰⁵. Така поведінка викликала підозри в його «політичній неблагоннадійності», однак поки що все обмежилось профілактичною розмовою із директором Кадетського корпусу.

Покладаючи надії на загальноселянське повстання влітку чи восени 1862 р. у зв'язку із введенням уставних грамот, Андрій Красовський уважно слідкував за будь-якими порухами у цьому напрямі. А тому, як тільки почалися заворушення у Корсунському повіті, одразу ж туди виїхав. Одягнувши український національний костюм, він розмовляв із селянами зрозумілою їм мовою і закликав їх не приймати грамот. Напруга наростала і туди було направлено резервний батальйон Житомирського піхотного полку для придушення виступів. У такій ситуації Андрій Опанасович написав відозву до солдат, у якій закликав їх не перетворюватися на «катів» свого народу і не виконувати «окаянного» царського наказу. Від руки розмноживши текст у десяти примірниках, вранці 17 червня він розкидав листівки на території розташування полку, але коли повертався назад, був помічений¹⁰⁶.

¹⁰⁴ *Марахов Г.И.* Социально-политическая борьба на Украине 50–60-е года XIX века. — К., 1981. — С. 116.

¹⁰⁵ Общественно-политическое движение на Украине в 1856–1862 гг. — С. 259.

¹⁰⁶ Там же. — С. 266–267, 271–272; *Марахов Г.И.* Андрій Красовський... — С. 35–38.

Наступного дня у його квартирі провели обшук і вилучили «сочинения в рукописях с оскорбительными выражениями к царственным особам и многие другие запрещенные цензурою, а также 4 фотографических портрета Красовского в малороссийской одежде»¹⁰⁷. На суді у серпні того ж року він заявив, що у своїх вчинках керувався виключно потребою виконання «священного обов'язку» громадянина і батька¹⁰⁸. За звинуваченням у носінні цивільного одягу, підбурюванні нижчих чинів до непокори начальству й переховуванні образливих писань про імператора підполковника А. Красовського засудили до позбавлення дворянства і всіх станових прав, відібрання бронзової метали на пам'ять про Кримську війну і розстрілу¹⁰⁹.

Однак цим справа не закінчилася. За кілька днів розпочалося нове слідство, адже засуджений передав слідчим записку від солдатів Житомирського полку, в якій ті висловлювали йому підтримку і дякували за любов «к бедному солдату и его брату бедному мужику»¹¹⁰. Але через відсутність будь-якої інформації, яка б дозволяла прояснити обставини появи записки, справа зайшла в глухий кут.

Вирок мав затвердити імператор Олександр II, який особисто знав Андрія Красовського. Військовий міністр Дмитро Мілютін подав два варіанти остаточного вироку — із затвердженням смертної кари та із заміною її на «політичну смерть». Олександр II підписав другий варіант і наклав резолюцію про подальше заслання засудженого на 12 років на копальні.

Першу частину вироку було виконано рано вранці 26 жовтня того ж року. Підполковника Андрія Красовського у супроводі жандармів вивезли на експланаду Києво-Печерської цитаделі. Тут його вивели на ешафот, священник у траурному вбранні відпустив йому гріхи, на нього наділи білу сорочку і 15 солдат з рушницями на плечах підійшли до нього і зупинилися у 15 кроках. Після цього було зачитано вирок про «політичну смерть» і заслання на каторгу. Усю цю процедуру спостерігала дружина Красовського, яка від побаченого збожеволіла і померла через кілька місяців.

Відправка засудженого затримувалася у зв'язку з можливими студентськими хвилюваннями¹¹¹. Нарешті 25 листопада етапування почалося і тривало більше року через часті зупинки у зв'язку із його хворобою на сухоти легень. У грудні 1863 р. його доправили до місця постійного відбування каторги — на рудники Петровського залізобробного заводу в Східному Сибіру, де закували в кайдани. Однак за сприяння зятя — чоловіка сестри Дарії Опанасівни — тодішнього військового губернатора Забайкальської області Миколи Дітмара з огляду на стан здоров'я Андрія Опанасовича

¹⁰⁷ Общественно-политическое движение на Украине в 1856–1862 гг. — С. 288.

¹⁰⁸ Там же. — С. 284.

¹⁰⁹ Там же. — С. 291.

¹¹⁰ Там же. — С. 277, 293–294.

¹¹¹ Там же. — С. 303.

перевели на Кадаїнський рудник, а потім — Олександрівський завод під Нерчинськом, де тоді відбували покарання Микола Чернишевський та учасники Польського повстання 1863–1864 рр.

За клопотанням рідних у листопаді 1867 р. А. Красовському дозволили жити на приватній квартирі за межами Олександрівського заводу. Саме тут у нього визрів план втечі. Одержавши від М. Дітмара необхідні кошти і виготовивши фальшивий паспорт, викупивши в господаря квартири рушницю і коня, написавши заповіт і взявши із собою власноруч перемальовану карту російсько-китайського кордону, 28 травня 1868 р. о 6-тій годині вечора він таємно поскакав у напрямку Китаю. Однак уже за кілька днів його тіло було знайдено поблизу станиці Пурі (що за 18 кілометрів від Олександрівського заводу). В передсмертній записці, написаній власною кров'ю, Андрій Красовський повідомляв, що заподіює собі смерть, бо в поспіху втечі загубив пальто з картою і документами, а повернення неможливе¹¹².

Ще перебуваючи на каторзі, він написав поему «Сон каторжника», в якій висміював самодержавство, царів «Николашу» («злой деспот, тиран») і «Алексашу» («нетрезвый болван»), їхню свиту — «злодеев... из камер-лакеев, из камер-пажей», духівництво і придворних речників — «старца» Погодина і «пустомелю» Каткова та пророкував, що «нас много, их мало... их дни сочтены» і невдовзі «царем и владыкой сам будет народ!»¹¹³.

Окремо слід згадати про молодшого брата сумського обозного Тимофія Красовського — Івана Михайловича. Той служив підпрапорним Сумського полку з 7 грудня 1740 р., а вже 19 липня 1741 р. був призначений новим лебединським сотником у той самий день, коли Тимофій Михайлович став полковим обозним¹¹⁴. Був із сотнею у різноманітних командюваннях,

¹¹² Перша публікація тексту записки: К биографии А.А. Красовского // Красный архив. — 1929. — Т. 37. — С. 232. Факсиміле цієї записки, як і згаданої карти російсько-китайського кордону, опубліковано: Быховский Н. «Сон каторжника» и его автор // Литературное наследие. — 1936. — Т. 25. — С. 465, 469. Фрагменти із слідчої справи А. Красовського оприлюднив Олександр Герцен у «Колоколі» (Колокол. — Лист 151. — 1 декабря 1862 г. — С. 1256; там же. — Лист 162. — 1 мая 1863 г. — С. 1336–1338). В одній із його розвідок містилося таке: «Красовский, заслуженный полковник, покрытый ранами и крестами, был выведен на площадь; с него сорвали эполеты и ордена, бросили ему одежду каторжника, заковали в кандалы и отправили в рудники на двенадцать лет. Преступление его состояло в пропаганде между солдатами, которых он умолял не стрелять в крестьян» (Герцен А.И. Собрание сочинений в тридцати томах. — Т. 18: Статьи из «Колокола» и другие призывы 1864–1865 гг. — М., 1959. — С. 196). Про «бывшего офицера» Красовского, який загинув під час спроби втечі із заслання, згадував у романі «Дар» Володимир Набоков (Набоков В. Дар (В. Сирин). — Свердловск, 1990. — С. 515).

¹¹³ Общественно-политическое движение на Украине в 1863–1864 гг... — С. 398–403; перша публікація з деякими огріхами: Быховский Н. «Сон каторжника» и его автор. — С. 463–471.

¹¹⁴ Еліта Слобідської України. — С. 196.

зокрема, неодноразово (у 1746 р., 1749 р., 1754 р., 1756 р.) на Українській лінії, поблизу Ізюма й Тора, у Барвінківській Стінці, а в 1757–1758 рр. — у Прусьському поході¹¹⁵. На середину 1760-х рр. володів 25 підданими у Лебединському повіті¹¹⁶. На 1767 р. його старший син Федір (близько 1746–1750 р. н.) служив капралом Сумського гусарського полку, а молодший Іван (близько 1754 р.н.) навчався грамоти¹¹⁷. За повідомленням В. Модзалевського, у 1765 р. Федір Іванович служив кур'єром штабу російського резидента при кримському ханові Шагін-Гіреї і за сумлінне виконання службових обов'язків був підвищений до прапорщика, перебував «у производимого в Бахчисарае строения», а 1785 р. відставлений підпоручиком¹¹⁸. Його молодший брат служив у Брянському піхотному полку, а 1782 р. відставлений прапорщиком¹¹⁹.

Ось таким рід Красовських, зокрема, його слобідська гілка, постає у світлі нововиявлених джерел та історіографічних напрацювань. Узагальнюючи, хотілося б звернути увагу на дві речі. По-перше, ми приєднуємося до думки В. Кривошеї, що «головним джерелом формування старшини була покозачена шляхта»¹²⁰. Це твердження уповні стосується старшинського прошарку слобідських полків. По-друге, інтеграція української старшини до імперського дворянства не була незворотною — у сенсі мовної, культурної, національної самоідентифікацій. Як бачимо на прикладі роду Красовських, до своїх українських первнів нащадки старшини поверталися навіть тоді, коли, вже здавалося, не в одному поколінні були цілковито зрусифікованими.

¹¹⁵ Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — Т. 2. — С. 572–574.

¹¹⁶ Материалы для истории колонизации и быта... — С. 338.

¹¹⁷ Еліта Слобідської України. — С. 298, 353.

¹¹⁸ Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — Т. 2. — С. 569.

¹¹⁹ Там же.

¹²⁰ Кривошея В.В. Козацька еліта Гетьманщини. — С. 349.